

JOAN ORS

EL "LIBRE DELS MARINERS"

(Text i caracterització literària)

MANUSCRIT I EDICIONS

El *Libre dels Mariners* (LM) ens ha pervingut per mitjà d'un únic manuscrit —el núm. 381—, conservat a la Biblioteca Inguimbertine, de Carpentras¹. Com que es tracta d'un còdex a bastament inventariat i descrit, em limito a deixar constància de les referències bibliogràfiques.

Fou publicat per primera i única vegada per Marià Aguiló i Fuster, dins el seu anomenat *Cançoneret*², edició de bibliòfil, amb caràcters gòtico-modernistes, avui ja centenària i pràcticament introbable. Cal recordar, així mateix, que J. Massó en donà també alguns fragments en el seu *Repertori*³. Per aquestes, i d'altres raons, no crec pas inútil de fer-ne una nova presentació.

PRESENTACIÓ

El LM és una obra anònima que té per objecte ridiculitzar la vida

1. M. Dumahel, *Catalogue général des manuscrits des Bibliothèques publiques de France*, XXXIV, Paris (Carpentras, 1.er, 1901), pàg. 185. J. Massó Torrents, *Repertori de l'antiga poesia catalana*, Barcelona, 1932, vol. I i únic publicat, pàg. 13. Per a la història externa d'aquest còdex, certament atzarosa, vegeu també P. Delisle, *Les mss. du comte d'Asburnham, rapport au ministre de l'Instruction publique*, Paris, 1883. Encara, P. Meyer, *Mélanges*, a ROM, XVI, 1887, pàg. 106, nota.

2. M. Aguiló, *Cançonet de les obretes en nostra lengua materna més diculgadas durant los segles XIV, XV e XVI*, Barcelona, 1873-1900 (sense paginació).

3. J. Massó, *Repert.*, pàgs. 495-498.

de la gent de mar, o, més concretament, certs aspectes de la vida de la gent de mar, quan no es troben precisament en la mar.

Amb aquest mateix títol, que és el que ens dóna la rúbrica del manuscrit de Carpentras, l'obra figura —de fet, només al·ludida— en la historiografia literària, la qual l'ha situada als darrers decennis del segle XIV i primers del XV. L'obra es desenvolupa planerament i posseeix una estructura força senzilla, en la qual es poden distingir tres parts fonamentals, que sinòpticament són:

- I. a) Invocació i propòsit del narrador (vv. 1-6).
 b) La vida en la mar: penalitats i treballs (vv. 7-19).
 c) Com es rescabalen de tot això: registre del bon menjar i del bagassejar, simultanejats (vv. 20-172).
- II. a) Retorn a bord: tot ho han bagassejat, però no escarmenten. Volen comprar-se un bon vestuari, quan tornin a terra (versos 173-212).
 b) La realitat és ben altra: mal vestits, etc. (vv. 213-279).
 c) Confiança en la pròpia joventut: no pènsen què pot passar el dia de demà (vv. 280-296).
- III. a) Ara, ni golafres ni famellers: jugadors (vv. 297-328).
 b) Enumeració de les coses empenyorades i partida de daus (versos 329-392).
 c) Camí de casa, neguit pel què diran amics i parents. Arribada a casa: mentides dels mariners per tal de justificar la seva ruïna (vv. 393-480).

TRETS ESSENCIALS

El *LM* és una narració versificada, de restringida acció, feta per un narrador omnipresent, amb manifesta intenció satírica, directament expressada, no exempta d'una certa tendència moralitzadora.

De contingut realista, ateses les coses que esmenta i les circumstàncies que involucra. Per la pruija tècnica de l'autor, esdevé una fantasia verbal que recerca el somriure de l'auditori. Tota la seva *vis comica* rau en aquest contrast.

El qual contrast s'assoleix per la contraposició, gairebé sistemàtica,

d'episodis i situacions enllaçades per mitjà d'interrogacions retòriques i, a vegades, amplificades pel procediment de l'afirmació-negació. I també, naturalment, per la combinació d'altres recursos estilístics prou coneguts: enumeracions denigratòries, lítotes iròniques que a cops tendeixen o convergeixen vers la metàfora pintoresca, hipèrboles d'efecte dràstic i antífrasis que probablement avui no copsem del tot. Cal remarcar, encara, alguns modismes ben expressius. Absència, però, de l'anàfora i del mot groller.

En conjunt, doncs, una sèrie d'elements i fórmules (només he esmentat les més essencials al principal objecte que m'he proposat: situar el lector en la indagació del gènere que pertany al LM) conjuminades per tal de donar espontaneïtat i vivacitat al discurs, desenvolupat en un evident to popularitzant.

CARACTERITZACIÓ LITERÀRIA

D'entrada, el LM cal relacionar-lo amb tot un seguit d'obres, de narracions en vers, de temes i tònics molt variats, a vegades antitètics, però ben sovint amb zones de confluència i d'interferència mutues, tant pel que fa al contingut com a la forma. Per a designar aquestes breus narracions, l'Edat Mitjana francesa emprava diversos mots: *conte*, *lai*, *dit*, *fabliau*, *exemplum*, etc. És prou sabut que més d'una vegada el mateix text és designat amb diversos d'aquests termes, i que, inversament, un mateix mot designa obres que a nosaltres ens semblen ben diferents, atesos el tema i l'estil⁴.

En efecte, aquesta primera aproximació del LM amb aquest vast conjunt narratiu és la que han establert, més o menys explícitament, els millors historiadors de la nostra literatura. Jordi Rubió situa l'obra sota l'apartat de poesia narrativa de tema *novelesco*, *amoroso* i *didàctico*, conjunt certament complex i que, segons diu, és un reflex de la vida catalana dels segles xiv i xv. El conjunt s'estructura així en la sèrie conservada de les noves rimades i de les codolades⁵. Martí de Riquer, per la seva banda, i potser amb més d'espai, cenneix més la qüestió.

4. J. Rychner (*Les fabliaux*, dins *Littérature narrative d'imagination*, París, 1961, pàg. 42) mostra la flotabilitat de la terminologia literària medieval, per mitjà de les variants de les diferents redaccions de la mateixa peça.

5. J. Rubió, *Literatura catalana*, a *Historia general de las literaturas hispánicas*, I, Barcelona, 1949, pàgs. 728-730.

L'esmenta dins la sèrie d'allò que ell anomena, destrament, *contes plaents*, tot assenyalant com a tret diferenciador respecte als *contes plaents* l'escassetat de sentit narratiu de la nostra obreta ⁶.

Pel que fa al problema de les influències i de les analogies literàries, ambdós historiadors implícitament indiquen la relació temàtica i formal d'aquestes obres amb les consemblants franceses, que tingueren a França el seu moment d'auge durant el període comprès entre la segona meitat del segle XIII i començaments del XIV, i que a Catalunya predominaren entre la segona meitat del segle XIV i principis del XV ⁷. Concretament, pel que concerneix al *LM*, crec que també cal veure-hi una producció genuïna, sense dependències directes, però inserida en aquest àmbit temàtic i estilístic que hom admet ésser de prioritat francesa. Doncs bé, hem tornat ineludiblement al complex narratiu medieval (*conte, lai, exemplum*), on tan borroses es fan les fronteres, quan n'hi ha, entre el que ara anomenem gèneres literaris. Evidentment, per a un estudi monogràfic, no és vàlid l'arc de compàs que Riquer i Rubió empraren, en bona lògica, en les seves àmplies obres de síntesi. Ací ens caldria reduir aquesta distància per tal de caracteritzar o intentar de caracteritzar literàriament l'obreta.

De tots aquells gèneres narratius que hem esmentat suara, sembla de tota evidència que en podem bandejar alguns que, de primer antuvi, no s'adiuen còngruament a les característiques, ja esmentades, de la nostra composició, per molt sobreposats i per molt interrelacionats que llurs termes de designació compareixin als manuscrits medievals i encara que una part de la crítica moderna ⁸ no deixi d'advertir-nos, com fa P. Zumthor, que entre els

6. M. de Riquer, *Història de la literatura catalana*, II, Barcelona, 1964, pàg. 64.

7. La bibliografia esmentada als llocs citats per les anteriors notes, especialment 5 i 6, concerneix al present aspecte de les influències. També hom trobarà a les obres citades una síntesi vàlida com *estat de la qüestió* respecte al *LM*. Temàticament i en l'àmbit de la literatura catalana, el *LM* serva evidents analogies amb dues peces breus en noves rimades, heptasil·làbiques —contingudes al ms. 759 de la Biblioteca universitària de Barcelona. El seu editor, J. Massó, les titulà *La vida marina* i *Poema sobre l'expedició naval de 1393*. Datades o datables de les darreries del segle XIV, es tracta de peces de poesia narrativa satírica, la primera amb una al·lusió concreta a la gasiveria del naviler Vilaruhir, mentre la segona arrenca amb el motiu de l'expedició frustrada a Còrsega l'any 1393 i esdevé una sàtira, no sempre bonhomiosa, contra el burgès barceloní Berenguer Simon —figura atestada— i tot el seu entorn social i professional. Com el *LM*, són obretes festives, formalment poc acurades, d'estil desimbolt, escassetat d'acció i d'anècdota molt més circumstanciada que el *LM*. El mateix J. Massó les comentà i reproduí parcialment en el seu *Repert.*, pàgs. 490-495, on el lector pot trobar les dades suficients per a iniciar-ne una nova edició, cosa que bé es mereixen.

8. Sobre la possibilitat o impossibilitat de definir les nocions imprecises dels gèneres literaris medievals, amb indicació dels crítics i llurs opinions, vegeu Omer Jodogne,

genres narratifs brefs, traditionnellement écrits en octosyllabes, fabliau, lai et dit, il est impossible de relever des distinctions valables⁹.

Nogensmenys, i com deia abans, és obvi que no som davant un *miracle* o un *exemple*, per raons palmàries. Que no es tracta d'un *fabliau* o d'un *lai* ens resulta també discernible, atesa, si més no, la manca o la insuficiència d'acció, com ja havia remarcat Riquer.

Ens resten, doncs, els *dits* que tanta importància i profusió tingueren en la literatura satírica medieval i particularment en la francesa, en la qual abunden textos de crítica professional o estamental¹⁰ sota la designació, generalment, de *dit*, i que avui intentem de discernir i destriar¹¹ amb designacions més matisades, com *boniment*, *manières*, *crieries*, *sermon joyeux*, i més encara per mitjà d'un qualificatiu al terme *dit* o *boniment*¹². Doncs bé: aquestes variants, més o menys subtils, del *dit* de crítica social són emparentades estretament amb el monòleg anomenat dramàtic, i probablement en devallen, com ja van establir E. Picot i Ch. Nyrop¹³. De moment, i pel que fa al nostre cas, retenim-ne dues: el *boniment* professional i el *sermon joyeux*¹⁴. Abans de seguir endavant recordem que, segons E. Faral, el monòleg dramàtic és un gènere molt particular, situat entre el gènere narratiu i el pròpiament dit dramàtic, bo i participant alhora d'ambdós, essent en conjunt, però, veritablement independent i certament original¹⁵.

Entrant, ara ja, en la variant dels *boniments* professionals, esmentem que una caracterització n'ha estat feta de poc per François Pirot, amb

La farce et les plus anciennes farces françaises, a *Mél. R. Lebègue*, París, 1969; pàgs. 7-18.

9. P. Zumthor, *Histoire littéraire de la France médiévale*, París, 1954, núm. 449. Zumthor optarà més tard (*Essai de poétique médiévale*, París, 1972, pàg. 393) per allargassar el gènere.

10. Una panoràmica dels estaments i professions afectats a J. V. Alter, *Les origines de la satire antiburgeoise en France*, Ginebra, 1969, pàgs. 25-73.

11. L'esforç d'aclariment de la crítica s'explica perquè als finals del xiii: "on donne désormais ce nom (dit) à tout ouvrage versifié, narratif ou non, le plus souvent à tendances moralisantes et satiriques, dont la longueur ne dépasse pas 2.000 vers" (P. Zumthor, *HLFM*, núm. 480).

12. Per a una aproximació, *cum grano salis*, a totes aquestes variants acabades d'esmentar, vegeu P. Zumthor, *HLFM*, núms. 494, 510, 529 i 531.

13. E. Picot i Ch. Nyrop, *Nouveau recueil des farces françaises*, París, 1880, pàgina 73, on s'estableix la variant del *boniment* professional respecte del monòleg dramàtic.

14. Pocs anys després, E. Picot, ara tot sol, retornà sobre el tema i establí la relació del *sermon joyeux* amb el monòleg dramàtic, al seu treball *Le monologue dramatique dans l'ancien théâtre français*, dins *ROM*, XV, 1886, pàgs. 258-422.

15. E. Faral, *Mimes français du XIIIe siècle*, París, 1910, pàg. 8. Respecte a les circumstàncies de recitació i paulatina evolució, també E. Faral, *Les jongleurs en France au Moyen Âge*, París, 1910, pàgs. 236 i següents.

molt bona mà, en un estudi de tots conegut i que resultarà molt útil al nostre propòsit¹⁶. Segons les dades aportades per l'estudi de F. Pirot, les característiques essencials dels *boniments* poden sintetitzar-se així: situen en escena un professional, un venedor generalment, que no para d'elogiar amb remarcable èmfasi la bondat —*bonimenter*— d'alguna cosa o d'algú. Formalment es valen dels mateixos recursos estilístics: enumeracions, anàfores, jocs de paraules; hi juguen un paper decisiu l'antífrasi i la hipèrbole. D'aquesta manera es basteix un text que en conjunt sembla abonat a la fantasia, però que esdevé perfectament realista —i posseeix un valor documental inqüestionable— quan s'analitza cada element de les enumeracions i el verisme de moltes situacions. En aquest contrast radica l'efecte còmic d'aquests textos.

Però un dels trets més remarcables dels *boniments*, potser el més sobresortint i diferenciador, és que no es tracta d'un *bonimenter* en sentit estricte o recte, sinó que implícitament i per excés d'èmfasi es malpena sempre. És a dir, doncs, que som davant una transposició paròdica.

Conseqüentment, no ens cal dir que el *LM* no posseeix aquest tret i que per això s'aparta del que entenem, en lèxic literari, per *boniment* professional. La nostra breu composició és una crítica directa a una professió. No hi ha un *bonimenter* ultrat que implica censura indirecta. Ací es "mal esmenta" sempre. Per tal d'afinar més aquesta anàlisi del gènere ens cal inquirir sobre la causa d'aquest fet. El *LM* no és pròpiament un *boniment*, perquè el que avui se'n diu el punt de vista és ben distint. Ací no entra en escena directament cap herbolari ni cap vetes-i-fils, sinó que hi ha un narrador que disserta "objectivament": *yo us diré segons que m'par*, etc. Ara bé, indicada aquesta diferència amb el *boniment*, ens cal constatar que la focalització temàtica i la desimboltura estilística són molt acostades a les del *boniment*.

Aquesta distinció d'un punt de vista més objectivat respecte al *jo* del monòleg dramàtic (*jo*, heretat pel *boniment*) es deu a F. Pirot¹⁷, qui, amb la seva finor d'anàlisi, l'assenyala com el tret distintiu més remarcable entre el *boniment* i l'altra variant del monòleg dramàtic anomenada *sermó*, que ja hem esmentat i acotat anteriorment. De fet, ja fou E. Faral qui constata, en certa manera, aquesta diferència, i per a nosaltres molt suggerentment:

16. F. Pirot, *Recherches sur les connaissances littéraires des troubadours occitans et catalans des XIIe et XIIIe siècles*, MRABLB, XIV, 1972, pàgs. 55-56 y 66-69.

17. F. Pirot, *Recherches*, pàg. 61.

Il y a, entre le monologue et le dit (au sens pur du mot), une différence d'essence. Le jongleur qui raconte ne se confond en aucun cas avec le héros de son histoire: il rapporte, il expose, sans aliéner sa personnalité. C'est d'un autre ou de plusieurs qu'il parle, et mêle indifféremment le style indirect au style direct ¹⁸.

Per aquesta raó del punt de vista diferent, heus ací que tenim pràcticament destriats els camps del *boniment* i del sermó. De la mà encara de F. Pirot ¹⁹, diguem que el sermó és una peça on l'autor mou xerra a l'entorn de temes molt varis: els taverners, les dones, els clergues, etc. De fet tracta tota classe de temes. D'ací la dificultat a través d'una anàlisi temàtica d'arribar a un punt realment diacrític ²⁰. Afegim-hi, altrament, que ambdós tipus de monòleg dramàtic posseeixen les mateixes característiques de versificació: generalment aperiats, i de similar extensió ²¹. Un tret distintiu entre ells, potser secundari, però que val la pena de reportar, és la presència en els sermons, tot encapçalant-los, d'un exordi-invocació a Déu i als sants —només alguns, és clar—, en llengua llatina. L'exordi-invocació, contingut als cinc primers versos nostres ²², pot ésser un transsumpte, encara que ja no paròdic, de l'encapçalament habitual de la variant dels monòlegs dramàtics anomenats sermons, o, com al capdavant diria E. Faral, "dit au sens pur du mot".

Comptat i debatut: de tot el que acabem de veure, crec que ens és lícit de deduir-ne que el LM és una composició que reuneix les característiques distintives dels textos dimanants del monòleg dramàtic. Per raó de les seves tècniques literàries, s'arreglera amb la variant dita sermó. Per aquests motius, i atesa l'acceptació del terme en l'àmbit de la romanística, proposaria de considerar el LM un *dit* professional ²³.

18. E. Faral, *Les jongleurs en France*, pàg. 273.

19. F. Pirot, *Recherches*, pàgs. 61-62.

20. Vegeu l'agrupació temàtica dels *sermons francesos* feta per E. Picot a *Le monologue dramatique*, dins ROM, XV, 1886, pàg. 362. L'anàlisi de Picot, text per text, segueix igualment a ROM, XVI, 1887, pàgs. 438-542, i XVII, 1888, pàgs. 207-275.

21. Evidentment, pel que fa a la literatura catalana, les codolades tenen molta importància.

22. Aquest exordi-invocació era seguit, generalment, per l'enunciat del *thema*. Al LM, l'explicitació del tema és feta lacònicament al v. 6. Vegeu molt ben analitzada la tècnica de la paròdia literària dels sermons religiosos a M. de Riquer, *Obras de Bernat Metge*, Barcelona, 1959, pàgs. 35 i següents.

23. Registre o classificació genèrica, on el LM no restaria, em sembla, isolat. Ací només plantejo la qüestió, i encara restrictivament. Pensem en un seguit d'obres que encara de fet només classifiquem per la seva forma estròfica. Caldria fer-ne una relectura i anar-les arreglerant, si és possible, amb alguna d'aquestes variants, ja citades tantes vegades. Una obra com la que convencionalment coneixem per l'*Elogi dels diners* cau plenament en les característiques del gènere (reparem en el *dit* francès anomenat *Dan denier*, sobre el tòpic medieval de la censura de la prepotència del diner, en els

VERSIFICACIÓ

El *LM* és un poema en *noves* rimades, ço és, en versos aparellats, hexasíl·labs, en nombre de 480, segons el manuscrit.

La mesura dels versos

El metre és mantingut amb bastant de regularitat, llevat del començament (vv. 1-6), on es palesa una tendència vers l'octosíl·lab. També al llarg del poema es troben, de tant en tant, versos heteromètrics. Unes vegades el còmput no arriba a les sis síl·labes i d'altres les sobrepassa. En total són vint els versos llargs i deu els curts. Alguns casos admeten la consuetudinària regularització (inclusió d'un monosíl·lab, restitució d'una vocal elidida, etc.), sobretot els que són hipomètrics. Quant als versos massa llargs, la regularització esdevé més difícil i a vegades impossible —imprudent gairebé sempre. Per aquestes raons no he maldat per fer-ne una crítica per a cada cas, car el resultat fóra, en definitiva, irrellevant. A l'aparat complementari de les notes (i referit exclusivament a versificació) deixo constància de totes les anomalies de metre i rima.

Els contactes de vocals de mots diferents són resolts majoritàriament amb tractament hiàtic. Hi ha casos de manteniment de la pronúncia separada de dues vocals de distint so (vv. 82, 105, 150), i casos en què es conserva, però, l'hiatus tot i que les dues vocals encontrades són homòfones (vv. 228, 277) i que l'elisió o almenys la sinalefa sembla que haurien de ser el mitjà de resolució.

Efectivament, i enfront d'això, es fa ús de la sinalefa quan les vocals en contacte són homòfones (vv. 24, 65, 90) i quan, sense ser homòfones, el contacte s'estableix entre una vocal neutra en posició final i una *a* o *e* tòniques inicials (vv. 63, 84, 287).

seus recursos anafòrics tan propis d'aquests poemes, etc.). El *Sermó*, de Bernat Metge, no ofereix cap dubte, conegudes la rúbrica del seu ms. O i l'anàlisi de Riquer. I més encara: malgrat que aquests textos davallin del *monòleg dramàtic*, no estan pas renyits amb el diàleg. Això ens permet d'engalzar el *Sermó*, de Bernat Metge, amb el montserratí *Sermó del bisbetó* (i variant), i d'ací passar àdhuc, a les nades medievals, algunes de les quals (i principalment les 11, 23 i 38, com sagaçment apuntà el seu darrer editor J. Romeu —*Cançons nadalenques*, dins *ENC*, 65) comporten subjacents un recitat joglaresc evident. Textos com els esmentats a l'anterior nota 7 han de trobar acomodació en aquest àmbit de la poesia narrativa. Així mateix, la *Disputació d'En Buch ab son cavall* és un *debat* o *altercatio* continguda en un *sermon joyeux* ("Lectio epistole..."), de la mateixa manera com un bellíssim *lai* català s'informa de salut d'amor, etc.

S'esdevé elisió, generalment, quan la vocal neutra inicial és absorbida per la vocal forta del mot anterior. D'aquest tipus d'enllaç fònic, el text en forneix força exemples que el copista representa com d'habitud. L'elisió compareix també en altres casos, on la particularitat fonètica esmentada és diferent, però gens per això inusitats (vv. 175, 444).

VERSOS DESAPARIATS

Finalment, i a cavall dels aspectes relacionats amb l'estudi de les rimes, em refereixo a la desena de versos que no rimen amb cap altre. Quan s'esdevé això, hom no sap si la llacuna és només d'un vers o bé de tres o més versos. Malgrat tot, i com que el sentit del passatge no s'altera gaire, la il·lació lògica no s'interromp bruscament, és probable que la llacuna, en la majoria dels casos, sigui d'un vers de contingut banal, lleu modificador d'un concepte ja explicitat.

LES RIMES

En aquesta forma poètica, la constitució de les rimes és prou coneguda. Del seu estudi no se'n pot esperar sinó resultats molt modestos. Les rimes de les *noves* són fàcils, banals. Es pot parlar, àdhuc, d'un veritable formulisme. N'hi ha prou, per tal de recordar-ho, de parar esment en l'ús i l'abús de rimes verbals i sufixals. Els substantius hi són en franca minoria, a vegades repetits i estereotipats. Nogensmenys, aquest lèxic i aquesta tècnica tenen la seva finalitat: desenvolupar una *memòria verbal*, amb terminologia de R. Dragonetti. No pas únicament en el moment de la transmissió, sinó en el instant mateix de la composició²⁴. La dinàmica d'aquesta *memòria verbal* fou ben explicada per E. Faral arran de l'estudi de la versificació de Rutebeuf, autor de composicions afins a la nostra²⁵.

Les rimes del *LM* són, com es pertany, d'una simplicitat extrema, en la seva gran majoria. Se'n pot fer una tipificació, que forçosament

24. R. Dragonetti, *La technique poétique des trouvères dans la chanson courtoise*, Bruges, 1960, pàg. 405.

25. E. Faral i Julia Bastin, *Oeuvres complètes de Rutebeuf*, I, París, 1969, pàg. 215.

serà molt concisa, atenent la quantitat de substància homofònica dels dos mots-rima.

a) Quan la consonància ateny la vocal tònica i la resta de fonemes que la segueixen. Doncs, *van/stan* (vv. 115-116). Aquest tipus de rima, anomenada suficient, és àmpliament majoritària al nostre text.

b) Quan l'homofonia ateny, a més a més, la consonant de sosteniment. Són rimes que hom considera més riques i que els poetes medievals alternaven, amb més o menys freqüència, amb les anteriors. En el *LM*, amb poca freqüència. Així, *aver/ver* (vv. 72-73).

c) Resten un tipus de rimes de més àmplia seqüència homofònica, el model més breu de les quals el constitueix l'anomenat lleonisme simple, que es dona quan la consonància comença ja amb la vocal pretònica, tipus *paraula/Garaula* (vv. 62-63). D'aquesta manera s'arriba fins als casos en què s'assoleix l'homofonia per a dues síl·labes completes, i més, sempre davant per davant la vocal tònica. Inútil, de cercar-ne al nostre *LM*²⁶.

Mots tornats i mots equívocs

En un tipus de poesia com aquesta no pot sorprendre'ns la presència de mots tornats. Si bé les *Leys d'amors* els reputaven un vici de dicció, la crítica moderna ha fet palès que fins els bons poetes en feien un bon ús²⁷. Altrament, per a les *noves*, les mateixes lleis tolosanes els toleren: "si donx .xx. bordo de diversas acordansas finals no era en lo miey"²⁸. Encara no cal oblidar la importància i la freqüència que en la generació d'aquesta poesia tenen els retorns de mots que, tot reprenent una expressió d'E. Langlois, no es presenten a la rima sinó és acompanyats "d'un inseparable associé"²⁹. Si més no, vegeu els acoblaments dels vv. 205-206 i 246-247.

26. Contràriament al que es podia esperar, no empro la terminologia de les *Leys* pel que fa al tema concret de la consonància, ja que A. Jeanroy observà que: "Molinier notamment ne distingue pas les voyelles atones des toniques, ce qui le conduit à ranger dans la même catégorie l'assonance et la rime, à mettre sur le même pied un rime riche et un couple des mots qui ne riment ni n'assonnent" (*Les Leys d'amors*, dins *Hist. littéraire de la France*, XXXVIII, París, 1941, pàg. 174). La versificació en apartats es troba molt ben estudiada en la tesi de J. Ribard, *Un ménestrel du XIVe siècle: Jean de Condé*, Ginebra, 1959. Sobre la noció de riquesa a les rimes, encara, vegeu H. Morier, *DPR*, pàg. 915.

27. M. de Riquer, *Guillem de Bergadà*, I, Poblet, 1971, pàg. 222.

28. Ed. de J. Anglade, II, pàg. 120.

29. E. Langlois, *Le Roman de la Rose par Guillaume de Lorris et Jean de Meun*, I, París, 1914, pàg. 58.

A l'Edat Mitjana era considerat com artifici, i per tant sempre recercat, el fer rimar un mot amb si mateix, sempre que el sentit fos diferent. Algun rastre d'antanàclasi no manca al nostre text, malgrat ésser tan planer. Mot equivoc, doncs, el dels vv. 92-93.

Una altra ingènua *coqueteria* d'aquests poetes i rimaires la constitueixen els anomenats, per les *Leys d'amors*, "rim equivoc contrafag"³⁰. Uns exemples, fàcils, en són *mantenen/enten* (vv. 305-306) i *enten/tenen* (vv. 314-315).

Rimes anòmales

Tot seguit, una breu caracterització de les rimes anòmales, segons la mena d'anomalia que presenten respecte de la consonància perfecta, i que, només per a una major facilitat d'exposició, agrupo i anomeno: assonants, fallides i imperfectes. Tipificació, d'altra banda, prou generalitzada.

Cal remarcar que en el LM la majoria de les assonàncies són produïdes per un fonema que si bé té el punt d'articulació distint respecte del correlatiu de la seva parella, té igual el mode d'articulació. Conseqüentment, encara que l'homofonia no s'assoleix, sembla que es percaï. Dit altrament, l'assonància resta remarcablement assuavida. L'exemple *amich/nit* (vv. 171-172) tipifica aquest fenomen.

El text presenta, és clar, una sèrie de parelles de rimes assonants, en què la pretesa homofonia és trencada per un fonema dissonant que, certament, converteix l'assonància en molt més brusca que en els casos anteriors. La presència d'una -r- en una de les terminacions converteix en més abrupta l'assonància entre *mon/entorn* (vv. 377-378). És evident que no tots els casos són tan clars i simples com el mentat. Per exemple, la parella *goliarts/embriachs* (vv. 299-300) precisa d'altres consideracions, prou ben conegudes.

Un tercer grup és constituït per un conjunt de rimes fallides, de les quals, sense afirmar-ho, sí que cal recordar que cauen plenament en allò que els manuals de crítica textual anomenen faltes palmàries. Segons el nostre manuscrit, són casos que encaixen perfectament en el tipus d'errors comesos pels escribes quan, en llegir o retenir, optaven per la forma o mot més conegut o familiar en detriment del més inui-

30. Ed. de J. Anglade, II, pàg. 115.

sitat o rar ³¹. L'exemplificació més banal, *an/afany* (vv. 275-276). D'altres casos poden semblar més alambinats, però responen probablement al mateix fet. En un manuscrit únic, l'apreciació sempre serà més subjectiva. Per això em limito a formular en nota una modesta petició d'esmena.

Hom admet que molts poetes catalans acceptaven, almenys de fet, les rimes de distinta qualitat vocàlica, sobretot les *es*. El text del *LM* no deixa pas de tenir-ne unes quantes, a les quals cal afegir un nombre més reduït d'*os*. Totes aquestes rimes imperfectes figuren enregistrades —ho repeteixo, i com totes les anomalies de rima i metre— al corresponent aparat de notes referides a versificació.

ASPECTES LINGÜÍSTICS

No em proposo de fer un estudi total dels fenòmens lingüístics que presenta el *LM*. Em limitaré a recollir aquells trets lingüístics suficients per a una caracterització somera de la llengua del manuscrit. Per tant, l'anàlisi parcial que ve a continuació pretén d'abordar els següents aspectes:

a) Discernir, si no el lloc d'origen, sí l'atribució de la llengua a una zona o àrea del català.

b) Determinar tot allò que pugui servir per a la datació —ineludiblement aproximada, forçosament arriscada— de la llengua, i amb això corroborar la cronologia de l'obra.

c) Algunes consideracions, ça i lla, faran referència al to de llengua i en relació a la caracterització literària que he fet abans.

El mètode emprat és prou tradicional i explícit perquè necessiti cap clarícia prèvia. Resumeix i tanca aquestes notes aspectuals sobre la llengua una breu recapitulació final, a guisa de conclusions.

Fonètica

1. Les vocals tòniques no presenten formes dignes de menció especial. Les vocals àtones, en canvi, presenten la confusió entre *e* i *a*. N'esmento uns quants exemples en posició pre-tònica i post-tònica: *ba-*

31. Si més no, vegeu A. Dain, *Les manuscrits*, París, 1964, pàg. 45.

rena (v. 12), *rapayra* (v. 36), *lavant* (v. 152), *astra* (v. 310), *correge* (v. 419).

2. Com és freqüent en el català medieval, el LM presenta les vocals internes en hiatus, procedent de la pèrdua d'una consonant llatina, és a dir, sense la consonant epentètica de funció antihiàtica: *dien* (vv. 32, 454); s'hi troba també la forma *aut* (v. 34), sense la *g* antihiàtica, enfront, però, de la forma *cregut* (v. 35).

3. El grup *rs* dels plurals de noms acabats en *r*, si bé segons la grafia del manuscrit no s'ha reduït a *s*, d'acord amb els mots-rimes presenta alguns casos de l'assimilació *rs* a *s*. Aquesta assimilació es produeix en el llatí vulgar³². És significativa en aquest sentit la rima *ades/mariners* (vv. 90-91). També en són, de suggerents, les rimes *diners/arnes* (vv. 291-292), *diners/pres* (vv. 332-333) i *ades/diners* (vv. 343-344); però respecte a aquestes cal advertir que el mot *diners*, fins i tot en el valencià, que manté la *r* final, presenta l'assimilació *rs* a *s*³³.

3.1. Pel que fa referència a la *r* final dels infinitius, hem de creure en la seva vigència quan fou redactat el text, a la vista de les rimes com *mar/jugar* (vv. 327-328), en la qual l'infinitiu verbal s'acobla amb un mot monosíl·lab —l'ètim del qual és un bisíl·lab paroxíton— que conserva la *r* final, encara, en el català central. De totes maneres, cal remarcar la rima *fer/ver* (vv. 381-382), on el monosíl·lab no conserva avui la *r* final en tot l'oriental.

3.2. Respecte a la *r* final dels noms en singular, també conservada gràficament per pressió culta, el text ens dona en posició de rima *lavor/cor* (vv. 399-400) i *ver/diner* (vv. 213-214). Pel que fa al darrer cas, s'ha de fer la mateixa observació fonètica suara comentada en parlar de la rima *fer/ver*. El primer exemple adduït, si més no, sembla indicar el manteniment d'aquest so final.

3.3. De totes maneres, la poca cura que les rimes presenten fa que totes aquestes consideracions que acabem de basar-hi calgui entendre-les com a conjectura indicativa de possibles tendències, si bé s'adiuen amb la cronologia establerta pels historiadors de la llengua respecte a la conservació de la *r* final, l'emmudiment de la qual fou tardà, ja que fins després del segle xv sembla mantenir-se la *r* final.

4. La *n* final s'ha mantingut en els següents casos: *glan* (v. 308) i *man* (v. 380). Cal remarcar que en aquests dos casos el mot es torna a trobar en posició de rima, on els provençalismes són de més probable

32. A. M. Badia, *Gramàtica històrica catalana*, Barcelona, 1951, núms. 97, III, i 100, B, 2.

33. A. M. Badia, *Gram. hist.*, núm. 100, III, B, 4, nota 1.

conservació (amb tot, vegeu el proper núm. 5). Convé també recordar que hom nota una conservació de *-n*, en el català medieval, deguda a pur arcaisme, segons èpoques i zones del domini. El manteniment de la *n* final arriba fins al segle XIV.

5. La grafia del derivat del grup *-MN-* no sembla denotar palatalització: *dan* (v. 135). Nogensmenys, la grafia del derivat de *-NN-* ja es troba palatalitzada en tots els casos en què apareix dins el LM. Ací cal reportar la rima *an/any* (vv. 446-447), la qual denota que l'autor no sentia encara la palatalització del grup, o bé —d'acord amb el que suggeríem a l'anterior paràgraf— que el copista ha catalanitzat una forma provençal, que sembla el més probable. Al segle XV encara es considerava normal el procés *-NN-* a *n*, si ens atenem a les correccions de les *Regles de esquivar vocables*³⁴. En aquest ordre d'idees remarquem també *an/afany* (vv. 18-19). Respecte a la palatalització del grup *-GN-* anotem, entre d'altres, *puny* (v. 241) i *leny* (v. 456), etc.

6. Del despullament efectuat es fa difícil d'elucidar si el manuscrit acusa la pronúncia iotitzada dels mots amb ètimon llatí contenint *LY* o *CL*. En efecte, he enregistrat la grafia *yl* quinze vegades, tres la variant *y* i tres més el trígraf *yll*, en mots naturalment derivats d'ètims que presenten un dels grups consonàntics esmentats. En principi, doncs, sembla que la presència de *y* tota sola o bé combinada amb *l* o el dígraf *ll* indica una tendència a la distinció.

6.1. Resta valor —i pràcticament l'anulla— al criteri d'una distinció *y, yl, yll* enfront de *l, ll*, el fet que apareixen els símbols *yl* i *yll* en mots derivats de *LL* llatina gairebé en la mateixa proporció (setze amb la grafia *ll*, deu amb *yl* i nou amb el grup *yll*). En conseqüència, ací ens cal tenir ben present l'opinió de J. Coromines quan diu que "el que interessa no és l'existència d'una grafia determinada, sinó la pràctica constant de la distinció en el sistema gràfic d'un text"³⁵. És sabut, d'altra banda, que les grafies dels escribes eren, en aquest punt concret, com en d'altres, capricioses i enganyoses³⁶.

6.2. Precisament per això ens cal tenir presents les rimes en les quals, en principi, els copistes no haurien d'ésser ni tan capriciosos ni

34. A. M. Badia, *Regles de esquivar vocables e mots grossers o pageívols: unas normas del siglo XV sobre la pureza de la lengua catalana*, a *BRABLB*, XXIII, 1950, núm. 30.

35. J. Coromines, *Entre dos llenguatges*, I, Barcelona, 1976, pàg. 48, nota 45.

36. Vegeu A. Par, *Notes lingüístiques y d'estil sobre les inscripcions y cartes de Catalunya anteriors al segle XIV*, discurs de recepció a *RABLLB*, 1924, pàg. 22, i quant al provençal, a J. Anglade, *Gramm.*, pàg. 92.

tan enganyosos. Remarco, doncs, les següents rimes, que postulen una fonètica ieïsta, sobretot la primera: *despuys/uyls* (vv. 211-212), *doyla/granoyla* (vv. 252-253) i *abrigay/dosay* (vv. 415-416). De totes maneres, hem de fer constar que els mots-rimes tampoc no presenten una pràctica constant de distinció.

Morfosintaxi

7. *Pronoms i adjectius*. El LM presenta predomini de les formes plenes etimològiques enfront de les reduïdes. Respecte a les darreres, a més, cal advertir que dues corresponen a una designació de parentiu: "e diu-li: —*Mon germà*" (vv. 148 i 166), ús que encara es manté a la llengua moderna. Les altres formes reduïdes corresponen a un femení de tercera persona: "ne en *sa ganyonia*" (v. 114) i a un masculí també de tercera persona: "e sardines *son par*" (v. 17). Les formes àtones —funció adjectiva— porten sempre l'article anteposat. Hom observa, nogensmenys, el cas de "a casa *mia* ades" (v. 90), amb post-posició del possessiu i la supressió de l'article que comporta el locatiu *a casa*. El text presenta absència de les formes analògiques *meua, teua*, etc., paral·leles a les actuals *meva*, etc. Cal tenir present que encara al segle xv hom preferia les etimològiques, tal com ho evidencien les correccions "meua per dir mia" i "seua per dir sua", etc., contingudes a les *Regles de esquivar*³⁷.

7.1. Pel que fa als indefinits de creació o adaptació romànica, trobem la composició *trestots* (vv. 2, 475), respecte als universals, enfront dels quals apareixen les formes de valor particular, procedent de la perífrasi *QUALE-QUID/qualque* (vv. 415, 437). Sembla escaient de subratllar l'absència de la forma *quelcom*.

7.2. La forma *res* o la seva variant *re* apareixen sempre en sintagmes negatius. Tant si *res* es troba anteposat o posposat al verb, porta sempre l'adverbi *no*. En la proposició negativa "e no són *res* preats" (v. 315) la seva funció és adverbial, com també en "e-ls fan creen so que / veritat no és *re*" (vv. 477-478). Aquesta substitució del *gens* pel *res* ja figura en *Les "Vides de sants" rosselloneses*³⁸. En els altres casos, *res*

37. A. M. Badia, *Regles de esquivar*, núms. 206-208.

38. J. Coromines, *Les "Vides de sants" rosselloneses*, dins *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, 1971, pàg. 360.

o *re* té valor pronominal i les seves funcions són les de subjecte (vv. 338, 392, 408, etc.).

7.3. Respecte a *gens*, cal dir que en "no fan *ges* gran paraula" (v. 62) sembla negar només un element de l'oració i equivalent a *cap*; aquest deu ésser l'ús més antic, ja adverbial, però procedent de "gens (de) gran paraula", amb funció d'objecte, que perd i passa a adverbialitzar-se en desaparèixer la preposició i passar *paraula* a complement directe. Aquesta transició devia veure's facilitada per verbs de sentit genèric, i per tant poc significatiu, com *fer* davant objectes que no són de resultat. Davant la negació immediata (v. 298), el seu ús, com avui, és de reforç de la negació i equivalent al modern *ni mica*. Cal notar que la forma que ara estudiem, amb altres elements intercalats i la negació, té una funció adverbial i equival a *ni* o *mai* (vv. 231-232, 243-244, 426-427).

8. *Formes i construccions verbals*. He analitzat aquelles particularitats, siguin morfològiques o sintàctiques, que m'han semblat més indicades per a una caracterització d'aquesta categoria gramatical tal com se'ns presenta en el *LM*.

8.1. Les segones persones del plural conserven la desinència més antiga. La marca *-ts* d'aquest morfema verbal és constant, fins i tot en les segones del plural de l'indicatiu present que entraren en col·lisió amb els participis plurals. Malgrat el to popularitzant del *LM*, aquesta absència de *-u* s'adiu amb la cronologia de la generalització, en la llengua escrita, del pas de *-ts* a *-u*³⁹. No obstant això, i al marge de l'estricta consideració lingüística, cal tenir present que en els textos com el *LM* la constància de la marca *-ts* pot ser deguda a la influència de la tradició literària provençal⁴⁰.

8.2. Les primeres persones de l'indicatiu present són molt escasses, atesa l'estructura literària de l'obra. Les formes *trop* (v. 83) i *pert* (v. 390) indiquen la manca de vocal desinencial.

8.3. Hem anotat sis construccions del que avui anomenem perfet perifràstic. He volgut analitzar-les amb una certa detenció ja que, malgrat que aquesta perífrasi verbal sovintaja en els textos del segle xiv, i més encara en els del segle xv, amb un evident valor de passat, crec que algunes d'aquestes perífrasis són emprades en el *LM* en sentit de present. Vegem-ne els exemples més rellevants.

39. J. Coromines, *De gram. hist. cat.*, dins *Lleures*, pàgs. 267-268.

40. A. Pacheco, *El testament de Bernat Serradell*, de Vlc, Barcelona, 1971, pàg. 59.

1) "Fan-se en terra posar, / e après *van parlar* / éls, on poran anar / que púxan atrobar / bela casa regada" (vv. 24-28).

2) "E puys *van conseylar* / de què poran sopar" (vv. 46-47).

Basant-nos en el context, podem dir que la perífrasi verbal, tant en el cas 1) com en el cas 2), té valor de present, ja que ambdues estan situades entre un present d'indicatiu i un futur d'indicatiu. Pel que fa al cas 2), el present és remot (v. 32). Si la perífrasi *anar* més *infinitiu* tinguéssim valor de passat —com té avui—, les subordinades anirien en condicional, *porien anar*, *porien sopar*; és a dir, no fóra possible la commutació de *van parlar* per "parlaren" i de *van conseylar* per "conseylaren". Ultra les consideracions anteriors i sense desvirtuar-les, pot afegir-se que no és gens menyspreable la consideració que ens trobem davant uns presents històrics (amb valor de passat, doncs) i que llavors el sintagma del verb *anar* conjugat, més l'infinitiu del verb que denota l'acció, sentida per l'autor ja amb valor de passat, engalza *in mente* perfectament amb els passats del context, bé que expressats mitjançant formes de present. És a dir, en aquest cas la concordança dels temps fóra *ad sensum* i no per la forma.

A més de les dues perífrasis acabades d'esmentar, el LM presenta altres formacions sintagmàtiques amb *anar* més *infinitiu*, al meu entendre, amb valor també de present en lloc de pretèrit perfet. Són les contingudes als vv. 84-86, 120-126 i 147-149, per a les quals són vàlides, per via d'analogia, les consideracions anteriors, principalment la primera, ja que el decurs lingüístic on funcionen reclama de mantenir la concordança verbal.

3) "A la casa se'n van / on los jóvens stan, / e con foren dedins, / los mariners mesquins / *van* les fembres *gardar*" (vv. 115-119).

Enfront dels cinc anteriors casos, ací ens trobem amb una perífrasi tal com "*van* les fembres *gardar*", que ja té valor de passat, com avui. Crec que la palesa incidència del perfet d'indicatiu —amb subjecte comú a ambdós verbs, a més a més— permet d'interpretar: "i quan els mariners... foren dins, miraren les dones", i no pas: "i quan els mariners... foren dins, miren les dones".

En qualsevol cas, l'alternança de presents i passats en el LM il·lustra excepcionalment l'evolució de la perífrasi, "nascuda per a evocar en el relat l'esponantitat, l'actualització d'un fet pretèrit, ha esdevingut un simple sintagma del passat, l'aorist"⁴¹.

41. G. Colón, *Sobre el perfet perifràstic vado + infinitiu*, dins "Actes del II Col·lo-

8.4. El text presenta, enfront d'una notable majoria de formes de futur fusonat, algunes de futur separat, és a dir, formes en què entre els dos integrants del futur romànic (l'infinitiu més la forma del present-suffix) incorporen un pronom. Podem interpretar-les com a deixalles, sens dubte literàries, del futur format amb la simple juxtaposició dels dos temps. Trobem, doncs: "dar-nos èm .i. poc d'ayre" (v. 37) i "e dir-vos he lo ver" (v. 136, etc.), grups verbals que poden ésser traduïts, de primer antuvi, per les formes actuals *ens darem*, *us diré*. Però, atès el context on funcionen aquests sintagmes, crec que segurament es tracta d'un gir estilístic. I més que no pas una forma arcaica, pot ésser simplement la construcció perifràstica d'obligació. Ja ha estat remarcat que en el català medieval hom no sap a vegades fins a quin punt aquestes perífrasis són un futur amb els components encara no ben soldats, o són realment unes construccions d'obligació⁴².

9. *Els nexes prepositius*. Remarquem l'absència del nexa compost *per a*, fins i tot en aquells sintagmes en què a vegades es trobava en la llengua medieval⁴³.

9.1. La preposició *per* presenta els següents valors: Precedint un infinitiu que indica la finalitat de l'acció expressada pel verb principal, finalitat o objecte que és alhora el motiu de l'esmentada acció: "Encara los vestiments / que agren tots a vendre / *per* haver què despendre" (vv. 466-468).

També amb idea de finalitat, emprada davant un substantiu i en una frase que avui construiríem amb *per a*: "Vejats, doncs, los tray-dors / con són bons *per* laors" (vv. 473-474).

Com a membre integrant de locucions modals, i funcionant com a nexa de dos substantius repetits: "e stan bras *per* bras" (v. 125).

Introduint en un sintagma el mot indicador d'una qualitat que hom considera inherent a la persona o cosa de la que es parla. Equival a *com a*, *en qualitat de*. Aquest valor és, possiblement, el més freqüent en el text: "¿E volets vós conèxer / aquests aytals *per* ver?" (vv. 191-192).

9.2. Pel que fa a les preposicions *a* i *en*, només esmento els usos més desuets en el català d'avui i que, tot explicitant el text, tenen relació amb aspectes sintàctics ja tractats en parlar de les funcions de

qui internacional sobre el català. Amsterdam, 1970", Abadia de Montserrat, 1976, pàg. 138.

42. A. M. Badia i F. B. Moll, *La llengua de Ramon Llull*, dins *Obres essencials*, Barcelona, 1960, pàg. 1338.

43. J. Coromines, *Nou converses sobre "per" i "per a"*, dins *Lleures*, pàgines 143-144.

per. Així doncs, enregistrem la construcció: "e'un florí darà / a una rique spasa" (vv. 263-264), que sembla escaient de considerar paral·lela a "e .i. florí darà / en una bela spasa" (vv. 207-208), pel que fa al seu valor, que és el d'expressar finalitat, objecte al qual es dirigeix l'acció⁴⁴: "e no auran diners / que puxen dar a vi" (vv. 186-187). També, però, regint un infinitiu: "de quès púxan comprar / sabates a calsar" (vv. 215-216). La llengua moderna no es troba pas exempta d'aquest tipus de construcció⁴⁵.

Citem també l'ús de la preposició *a* com a nexa entre *haver* i un infinitiu per a formar la perífrasi d'obligació, en el sentit d'imposada per una necessitat física: "Encara los vestiments / que agren tots a vendre" (vv. 466-467).

La mateixa partícula *a* la trobem indicant aproximació a un acte o estat i funcionant com a lligam entre un verb i un substantiu: "E con ve a la paga" (v. 179). Ens sembla que aquesta construcció és analògica de les de verb més infinitiu del tipus: "i quan ve a percebre la paga", en la qual per raons d'economia lingüística o mètrica s'ha elidit l'infinitiu i ha romàs el substantiu lligat al verb principal mitjançant la partícula *a*⁴⁶.

10. *Provençalismes*. El LM conté un nombre relativament escàs de provençalismes. Diguem tot seguit que això no desdiu de la caracterització literària que n'hem fet. A parer meu, els provençalismes són sensiblement inferiors als de la majoria de textos consemblants. N'exemplifico, breument, els casos més freqüents —amb ordre de major a menor freqüència—, tot acabant amb el registre de les absències més remarcables:

La marca *-ts*, per a les segones persones dels plurals, i mai *-u*, com ja he remarcat en parlar de la morfologia verbal. Constància deguda probablement a la influència de la tradició provençal. Remarco, amb tot, la grafia *-ts* en lloc de *-tz*.

Així mateix, presència constant de la forma *ges* i mai de la correlativa *gens*.

També certa freqüència, però menor que l'anterior, per a les formes de primera persona del present d'indicatiu, del mentat diftong *ay*: *foy* (v. 76), però *fer* (vv. 381, 405), *say* (v. 460), etc.

Algunes partícules escadusseres, com *eu* (vv. 76, 79) enfront de *jo*

44. F. B. Moll, *Gramàtica històrica catalana*, Madrid, 1952, núm. 504.

45. F. B. Moll, *Gram. hist. cat.*, núm. 504, b.

46. Vegeu DCVB, 10, pàg. 706, s. v. *venir*.

(vv. 5, 35, 223, 336), *jamay* (v. 320), l'article *li* (v. 433), que constitueix una sorpresa, per tal com la morfologia i flexió de l'article segueixen sempre el sistema del català, etc.

Notem, encara, ça com lla: *misenger* (v. 87), *geser* (v. 95), *granoyla* (v. 253), *croys* (v. 398), etc.

Enfront de tot això, cal remarcar l'absència de solucions provençals tan freqüents com *au* per *o*, *ie* per *e*, *nd* per *n*, futurs en *-ay* i perfets en *et*.

11. *Modismes i fórmules*. Encara que el terme és vague, l'empro per a designar unes construccions col·loquials, encavallades entre la locució i el gir proverbial, característiques de l'expressivitat lingüística del LM. En remarco les més rellevants: *despendre en morter de cuyr* (v. 104), *tirar la camisa al coll* (v. 110), *mal sobre mal e mal sobre piyor* (vv. 302-303), *tenir mala via* (v. 314), *pexar de vents* (v. 476), etc.

11.1. Si a aquesta mena d'expressions hi afegim les anomenades fórmules joglaresques, com "hoyats, e què-us vull dir" (v. 89), segurament molt més abundoses que les anteriors (vv. 5, 96, 321, 367, etc.), ens farem una idea de l'estil de llengua.

12. *Conclusions*. Com a resum de tot el que acabem de dir, podem donar com adquirits els següents resultats:

12.1. Que l'autor, o almenys el copista, pertanyia al territori del català oriental (núms. 1, 6.2). Devia pertànyer a la zona central, car de l'anàlisi de la llengua que hem fet no hem remarcat característiques pròpies dels parlars del nord d'aquest territori.

12.2. La lletra de la còpia dona un *terminus ad quem*, bastant segur, per a datar-la: darreries del segle XIV. L'absència de formes lingüístiques pròpies del segle XV abona l'anterior consideració. Encara ací cal tenir present que l'estat de l'únic manuscrit que ens ha pervingut palesa un evident procés de transmissió.

12.3. Pel que fa a la qüestió del nivell de llengua literària (cultismes-arcaismes, provençalismes), podem dir que la presència d'arcaismes, que en època antiga foren incorporats a la llengua literària i hi perduraren molt de temps, cal valorar-la menys, al nostre parer, que la quasi absència de formes reputades incorrectes pels puristes de les *Regles de esquivar vocables*. El nombre de provençalismes és relativament escàs, i és remarcable la presència de modismes molt expressius, així com la reiteració de fórmules joglaresques (núms. 7, 8, 10 i 11).

ESTABLIMENT DEL TEXT

He procurat de donar un bon text, tot i seguint escrupolosament l'únic manuscrit ja esmentat. Evidentment, i d'acord amb els romanistes ⁴⁷ que s'han ocupat del còdex que conté el nostre manuscrit, aquest no pot ésser seguit cegament. L'edició d'un manuscrit únic planteja sempre greus dilemes, als quals Edmond Faral dedicà un treball que, al meu parer, cal tenir sempre ben present ⁴⁸. Amb tot, les meves intervencions són escassíssimes i sempre degudament enregistrades. En els llocs crítics he tingut presents les lliçons de l'edició de M. Aguiló i, no cal dir-ho, les esmenes que li suggerí A. Morel-Fatio ⁴⁹. Alguna vegada discrepo, però, d'ambdós.

Ultra això, m'he limitat a desenvolupar les abreviatures i desfer les consonants inicials dobles. He regularitzat l'ús de les majúscules, el d'u i v i el d'i i j.

Empro el punt volat per a indicar les elisions sense representació gràfica actual i per als casos d'aglutinació de les partícules *y*, *u* i *us* amb el mot anterior, si aquest no és cap forma verbal.

Adopto els signes de puntuació, l'apòstrof i el guionet del català modern i segueixo també la llengua moderna en la unió i separació de paraules. L'accentuació segueix així mateix les normes vigents, llevat de l'ús, restringit, d'algun diacrític en casos de formes ambigües (*él*, *avian*, etc.).

Per tal d'*airejar* tipogràficament el text i remarcar-ne, potser, millor les articulacions lògiques, no presento la tirallonga dels apaiats sense solució de continuïtat. Els espaiats responen a aquesta decisió i, certament, no són del copista.

En l'anotació al text, que presento en dos aparats, procuro de fer

47. Pel que m'ha llegut de veure, hi ha consens a considerar que el manuscrit és força deturpat i que el copista presenta, en determinats punts, dificultats particulars, concretament pel que concerneix la distinció *is*, *ts* i *c*, *t* i *rr*, *x*. Algunes abreviatures també presenten resistència. Vegeu C. Chabaneau, *RLR*, X, 1876, pàgs. 311-315; A. Morel-Fatio, *ROM*, XI, 1888, pàgs. 123-126, i G. Paris, *ROM*, VI, 1876, pàgines 297-300. També la propera nota 49.

48. E. Faral, *Le cas du manuscrit unic*, dins *Rec. Clovis Brunel*, París, 1953, pàgs. 409-421.

49. A. Morel-Fatio, *Corrections aux textes publiés du ms. de Carpentras*, dins *ROM*, XI, 1888, pàgs. 127-129, que corresponen al LM. En preparar el text he consultat els fragments, ja citats, que figuren en el *Repertori* de J. Massó, el qual em sembla que segueix l'edició d'Aguiló, amb alguna, però, interpretació personalíssima.

constar: *a)* els problemes que l'establiment del text presenta a diversos indrets; *b)* particularitats quant a la interpretació de determinats pas-satges; *c)* explicitació d'aspectes històrics i d'altres circumstàncies; *d)* as-pectes anòmals de la mesura del vers i de la rima, que figuren com aparat complementari de les notes; referit exclusivament a versificació, per tal de desenfarfegar el primer aparat.

Per fi, vull fer present la meua reconeixença als senyors Antoni Comas, Martí de Riquer i Josep Romeu, que han fet possible la realit-zació d'aquest treball amb els seus aciençats consells i útils indicacions.

LIBRE DELS MARINERS

En nom de Déu tot poderós,
que és senyor de trestots nós,
e de la verge sancta Maria,
si li plats ajude'ns sia,
5 yo-us diré segons que'm par
con ne pren als hòmens de mar.

[fol. 66 r.]

Van lo segle sercant,
e ab greus tranuytades
e ab males jornades,
10 dessà deylà, demunt devayll.
Mal beure e nul menjar,
mala barena, mal sopar
e al vinagra forsor;
pa bescuyt a tenor,
15 e faves ab aylada,
e ciurons ab carnsalada,
e sardines, son par.
Males viandes an.
Si bé s'an gran afayn,
20 mas diré-us lur confort:
éls, con stan en port,
sia vila o ciutat
o algun loch poblat,
fan-se en terra posar,
25 e après van parlar
éls, on poran anar
que púxan atrobar
bela casa regada,
e bo vi de canada,
30 e fembres avinents
que fassen arguments.
E puy's dien axí
al companyó mesquí:

- Mal temps avem aüt.
 35 E si yo'n són cregut,
 en aquest bel rapayre
 dar-nos èm .i. poc d'ayre,
 quel temps és axí ferm
 que anit no ych partirem
 40 ne d'aquesta setmana,
 bé és pech qui se'n vana.
 Anem tal loch cercar
 on puxam sejoarnar:
 bé menjar e bé boure
 45 més val que bescuyt roure.—
 E puys van conseylar
 de què poran sopar.
 Dix la .i.: —Fort és bo
 qui pot aver moltó;
 50 coniylls ab salsa rosta
 bons són, si trop no'ns costa;
 polls tenrres ab pebrada,
 taronjat e gingebrada.
 Al lavant de la taula
 55 aurem Na Garaula,
 qui és gran alcavota
 e sap-ne una gran flota
 de les fombres mesquines
 qui jahen de sobines.—
 60 —Germà, doncs ¿què sercam,
 sinó que galdiscam?—
 No fan ges gran paraula.
 Trobada an Na Garaula,
 ceyla que an cercada,
 65 e an-la acompanyada.
 —Germana, Déus te sal
 et defene de mall!—
 —Sényer, vós bé vingats,
 tan cortès me semblats.—
 70 —Amiga, ¿poràs trobar
 on puxam solassar?
 Fombres volem aver,
 e diem-te per ver:
 volenters despendrem
 75 dels diners que avem.—
 —Amich, eu vos en fay,
 vullats sa, vullats lay,
 si'm donats .i. present;
 qu'eu vos dich verament
 80 que cant vós les veurets,

[fol. 66 v.]

tantost les baysarets.
Sperats-me un poch
e veuré si les trop.—

- Na Garaula és anada
85 e tantost ha trobada
la maynada que quer.
E va al migenser
e va-los axí dir:
—Hoyats, e què-us vull dir:
90 a casa mia adés
vengren mariners,
jóvens e de beyll tayll
e ve-vos bé a tayll;
fembres volen aver
95 e ab eyller geser.
Diré-us con o fassats:
fort bé los scomats,
que si o sabets fer
diners ne porets trer;
100 digats que apareylar
fassen ells de sopar,
que fort són pegues gents,
car despenen lo lur
tot en morter de cuyr.—
105 —Germana, dix la una,
bé sies tu venguda,
que fort as bé parlat;
de Déu n'ages bon grat.
Ara, doncs, hi anam:
110 fort bé los tirarem
la camisa al coll.—
Doncs vejats si és foyll
hom qui'n bagasses fia
ne en sa ganyonia.
115 A la casa se'n van
on los jóvens stan,
e con foren dedins,
los mariners mesquins
van les fembres gardar.
120 Díu la .i.: —Què-us en par?
Gaylarden són e beyles,
bé que no son ponceyles.—
Cascun va abraçar
ceyla qui mils li par,
125 e stan bras per bras,
e tenen gran solàs

[fol. 67 r.]

- ab les fombres, aquí,
 entro sus al maytí.
 Après, con són levats
 130 e-s són aparellats,
 comensa dir la un:
 —Que bo és en dejú
 un bon got de grech vil;
 e puy's nul mal verí
 135 no-ns porà dan tener.—
 E dir-vos he lo ver:
 abans que d'aquí's parten
 de menjar ells se farten.
 Après, con an menjat,
 140 que an assats stat,
 la una diu: —Amics,
 jaurets hic sta nits?
 Fort rich lit vos faré,
 ayga calda auré
 145 per les cames lavar;
 bém deuriet's amar.—
 E puy's baysar-lo va
 e diu-li: —Mon germà,
 què farets en la nau?
 150 Stats assí en pau,
 no stiat's duptant,
 que'l vent és al lavant
 e axí no-s n'irà,
 la nau no ych partirà.—
 155 Els, qui oen assò,
 molt o tenen per bo,
 e fan apareylar
 bé e gint de sopar.
 Mentre diners auran
 160 d'equí no partiran.
 E con les fombres veen
 que scassament o menen,
 donen-los comiat
 tost e spetxat;
 165 e dien-los axí:
 —Mon germà, vuy matí
 hic fo .i. mercader
 qui-m solia tener
 e dix-me qu'ych vendrà,
 170 sta nit hic jaurà.
 E axí, mon amich,
 no ych vingats sta nit.—

[fol. 67 v.]

- Puys entren-se'n en nau
 tot asalt e suau:
 175 so qu'avian guanyat
 an-o bagassayat,
 e és-los bé scrit
 tot quant auran faylit.
 E con ve a la paga,
 180 fort dolenta grapada
 de diners éls auran,
 e puyt conseylar s'an
 ab N'Esterot tot sol.
 Aprés faran gran dol
 185 con veuran lurs muylers
 e no auran diners
 que puxen dar a vi.
 Vejats, doncs, lo mesquí
 si li à bé mal pres,
 190 que tot ho ha malmès.
 ¿E volets vós conèxer
 aquests aytals per ver?
 Gatzara ells fan gran
 e .i. diner no an.
 195 E con són en la nau
 ells no stan en pau,
 ans juren axí fort
 con sí eren en port
 o dins en la ciutat.
 200 Gramayla ab sendat
 e goneyla fresada
 se faran gint ornada.
 Compraran mantinent
 una sinte d'argent,
 205 e iran bé calsat
 de drap scarlatats,
 e .i. florí darà
 en una bela spasa.
 Ara vejats la gran
 210 gatzara que ells fan
 a què torna despuys.
 Trer los deu hom los uylls!
 que sapiats per ver
 que no an .i. diner
 215 de què's púxan comprar
 sabates a calsar,
 ans vos dich lo revés.
 de so que dix adés:
 que dix que con seria

- 220 en la ciutat o en vila
 gramayla de sendat,
 calses de scarlatat.
 Yo-us o diré què és,
 no-us en mintré de res.
- 225 Aytal vestit se fan
 con oÿrets avan:
 gramayla scorsada
 que par que en bugada
 aja tostemps stat;
- 230 sí n'és lo pèl anat
 que ges un poy ferrat
 tenir no s'i poria,
 la gramayla és tan lisa.
 La goneyla ruada
- 235 (que's faran orfresada)
 aytal és con diré,
 que sol no-us en mintré:
 cert, la mylor goneyla
 que an, ne la pus beyla,
- 240 és tot arombeylada,
 entorn del puny ligada.
 Vejats e con és bo,
 que sol ges .i. botó
 entorn del puny no ha,
- 245 ans és lo drap tot va.
 ¿E diu que irà calsat
 de drap scarlatat?
 Unes calses ell ha
 qui són de faquinyà
- 250 qui són repelades
 més de .iiii. vagades;
 e revaixe ab doyla:
 sembla sia granoyla
 con va per la ciutat,
- 255 tant és ell mal calsat.
 ¿Diu que correge d'argent
 se farà verament?
 Diré-us e con va sint:
 una correja ha
- 260 qu'és recosida
 en dos o en tres lochs
 axí co-y era ops.
 ¿Diu c'un florí darà
 a una rique spasa?
- 265 Vejats con o faria,
 que una que'n avia

- ha dada per vendra,
 que no ha què despendra.
 Assats ha d'.i. coltell
 270 qui és fort bo e beyll,
 que sembla sia mayll.
 Cuydats vós que port bossa?
 No, que no ha més cosa.
 Al faldó de la camisa [fol. 68 v.]
 275 tots quants diners ha liga.
 Cert, per sent Nicolau,
 més valgra que en nau
 tota hora stat agués,
 e no'n agra despès.
 280 Axí'l seu foylament
 ara va dolentament.
 Mas veus lo seu confort:
 qu'és jove e trempat
 e de bona adat;
 285 e vejats en què's fia,
 que si una malaltia
 avia, o altre mal,
 veus que al spital
 l'eurían a gitar,
 290 pus ell no's pot pensar,
 ne ha mayla ne diners,
 ne vestit ne arnès.
 Doncs veus a quina fi
 vénen tuyt ceyll masquí,
 295 qui no's pense nul dia
 so que sdevenir-li poria.

- Encara hi à mariners
 qui ges no són bagassers
 ne no són goliarts,
 300 bevedors ne ambriachs.
 Mas an .i. mal aytal
 qui és mal sobre mal
 e mal sobre piyor:
 tots viuen ab dolor
 305 aytant con o mantenen
 ne aquella vida tenen,
 que si mil florins an,
 tots no valen .i. glan,
 ans lo tenen per altre,
 310 c'axí és lur mal astra.
 Bé sabets vós, senyors,
 que tots los jugadors

qui en jugar entenen,
 cert, mala via tenen
 315 e no són res preats,
 car tots són malfadats.
 Que, cert, més li valria,
 con té aquella via,
 que la febre'l presés,
 320 que jamay no'l laxés.
 E diré-us con o fan
 e punyen a lur dan:
 cert, à-y molts mariners
 que, con an los diners
 325 que auran gasanyats
 e fort greument suats,
 tantost con són en mar
 comensen a jugar.
 E juguen larch e vil,
 330 e sert sembla que mil
 lliures an en ergent.
 E con tots los diners
 an jugats a punt pres,
 què jugar no auran
 335 si penyores no fan.
 Les cuyrasses vendran,
 la gorgera e'l gant;
 res no li romandrà,
 per tal con cuydarà
 340 cobrar so que perdut ha.
 Si ha bona sintura
 d'ergent, fort poch li dura,
 car jugar l'à adés
 o'y menleven diners.
 345 Si an algun vestit
 que sia bo o rich,
 tantost lo jugaran
 o panyora'l metran.
 Si bona spaa ha,
 350 romandra no porà
 que ell no la offira
 en lo joch on ha ira.
 Hoc, e segueix-se'n mal
 e barayl-atretal;
 355 tot axí co-us he dit
 fan de dia e nit:
 que'l menjar ne léxan
 e tots ne amegrexen;
 no los roman gonell

[fol. 69 r.]

360 ne nagun petifeyll
 que tot no vajal joch
 sí con la lenyal foch.
 Encara, mentre juguen,
 no ajats por que fugen
 365 los altres de la nau,
 yo-us diré que ans los plau.
 E ojats e què dien
 ceylls qui en jochs se fien:
 con .vii. punts auran dats,
 370 e .viii., qu'és punt triats,
 es pendran .x. o .viii.
 o tria l'as qui cou;
 e con tornen revés,
 abans que .vii., qui és
 375 heretat nomenada
 de la gent malfadada,
 blastomen tot lo món
 e tots ceylls qui entorn
 de aquell port stan,
 380 car que mala man an.
 E diu: —Déu, ¿co-s pot fer
 que tria l'as per ver
 ans que .viii. à tornats,
 qui és punt tot triats?
 385 Qualque die e fe
 qui-m dirà bo sotre;
 mas entre tal fretura
 e-aurem, si gayre-ns dura;
 mas tal ventura és mia
 390 que axí pert tot dia
 diners e tot quant he,
 que sol no-n roman re.—

[fol. 69 v.]

Aytant con est viatge
 dura, o cel passatge,
 395 alegres non stan
 aquells qui perdut an,
 ans stan malfedats
 e croys e entristats.
 E per trer null lavor
 400 ells no fan de bon cor,
 ans pensen què diran
 als amichs, co-ls veuran.
 Con són prop de lur terra,
 lavors menen gran guerra.
 405 ¿Què poran dir ni fer

- que hom tenga per ver
 de ço que perdut ha,
 que res romàs no-ls ha?
 Capa ne traverser,
 410 ne mayla ne diner,
 flassada ne manteyll,
 cuyrassa ne capeyll,
 sinó una goneylla,
 que, vista, fort corneylla,
 415 e qualche abrigay
 que porta al dosay,
 e calses malfadades,
 totes arrombaylades,
 e una correge
 420 rota e dolenta.
 Si bé s'an grans rencures,
 sí faran trempadures:
 del caperó fort al
 fan polet frederical,
 425 e van-ne pus spert
 que ges nagun luert
 no va, con sol lo toca.
 E fan carns e grinyons
 que sembla que leons
 430 sien, là, de Navarre,
 axí torsen la barra.
 E si bé los gardats,
 semblen li spedats:
 sí an l'espallla lisa
 435 que, de prés la camisa,
 los veu hom lo costat
 per qualche mal forat.
- [fol. 70 r.]
- E con lurs amichs
 los veen mal vestits,
 440 que no an roba ni res
 ne sol nagun arnès,
 dien-los con és
 e co-ls ha axí pres,
 c'axí van despuylats
 445 e nuus e malfadats.
 E caxa éls no an,
 ne l'arnès que l'altrany
 avían bel e bo.
 Ara no an .i. botó,
 450 ans són despuylats
 d'armes e de bons draps.

E veus ells qual falcia
fan, ne qual ganyonia:
dien a lurs parents
455 que són stats robats
per dos lenys armats
e los tolgren lo lur,
els trencaren lo cuyr,
els lexaren nafrats
460 e fort mal adobats,
que, per cert vos say dir,
prop foren de morir.
Axí an consumat.
tot quant ací ajustat
465 avían de lonc temps.
Encara los vestiments
que agren tots a vendre
per aver què despendre,
a Déu ne fan bon grat
470 con sans són scapat:
pus la persona an
ja no freturaran.
Vejats, doncs, los traydors
con són bons per laors,
475 que trestots lurs parents
pexen axí de vents
els fan creent so que
veritat no és re.

Ara lexèm star
480 aquest fet de jugar.

DEO GRACIAS.

ANOTACIÓ AL TEXT

11-17. A bord, la preocupació pel menjar constituïa un seguit de disgustos per a la gent de mar. El pa bescuit era un pa cuit dues vegades perquè s'assequés i durés molt de temps. Servia per a proveir les naus i armades d'antany. "Les hommes de plat vont chercher les pichets contenant... ou simplement de l'eau avec un peu de vinaigre, et du pain qui est du biscuit non levé, dur comme la pierre, fait de farine moulue au fur et à mesure et d'eau de mer coupé d'un peu d'eau douce, et qui se conserve assez bien" (J. Merrien, *La vie des marins au Moyen Âge*, Paris, 1969, pàgines 150-151). El *Consolat de Mar* (cito i citaré per l'ed. de F. Valls i Taverner, Barcelona, 1930) ens permet d'explicar els presents versos. En tractar dels deures del senyor de la nau envers els mariners, diu: "Encara és tengut lo senyor de la nau o del leny que sia cubert, que deu donar a menjar a tots los mariners tres jorns de la setmana carn, ço és a saber, en lo diumenge, lo dimarts, e'l dijous, e en los altres jorns de la semana cuynat, e quascun vespre de quada dia lur companatge. E axí mateix tres vegades per quascun matí los deu fer donar vi, e axí mateix los deu fer donar quascun vespre. E lo companatge deu ésser tal: formatge, o ceba o sardina o altre peix" (I, pàg. 102). Notem especialment que el companatge prescrit pel *Consolat de Mar* ens explica el vers *e sardines, son par*, on les sardines constitueixen la segona menjada, la del vespre, que s'aparella amb l'àpat principal, el *cuynat*, del *Consolat*, i que segons el nostre text era de *faves ab aylada* o de *ciurons ab carnsalada*.

28. *casa regada*. Com encara avui. A l'Edat Mitjana, a més a més, per tal de refrescar l'ambient, s'hi escampaven joncs i herbes tendres. Vegu J. Rubió, *Vida española en la época gótica*, Barcelona, 1943, pàg. 102.

29. *canada*. Recipient de fusta encerclat de ferro, que té forma de tronc de con invertit, amb dos brocs de diferent amplària, i serveix per a boure a galet, segons DCVB, 2, pàg. 900, amb il·lustració.

34. Si els camperols tenen sempre mala collita, també els mariners tenen sempre mal temps.

36. *rapayre* (llegiu *repaire*). Figuradament, segons el DCVB, 9, pàg. 370, benestar, comoditat en l'habitatge. El narrador ens diu que en aquest recés els mariners volen donar-se una mica d'aire —de moviment, de divertiment.

38-40. El sentit sembla evident: cal entendre *ferm* amb el valor del castellà *quedo*; *tiempo quedo* o *tiempo firme*. Justament perquè el temps és ferm no podran salpar ni la propera nit ni en tota la setmana. Cf. nota vv. 152-154.

44. *boure*, ms. "beure". Esmeno d'acord amb Aguiló i Morel-Fatio per tal de servir la rima.

45. *roure*. Rosegar; nova al·lusió als àpats de bord, concretament al bescuit, que ja hem dit que era dur com la pedra. Cf. nota vv. 11-17.

49-53. En contraposició amb el *bescuyt* adés citat, i amb el *cuynat* i *companatge*, esmentat en la nota dels vv. 11-17, aquests versos ens diuen què entenen els mariners del text per *bé menjar* i *bé beure*. *Taronjat*: 'Confitura feta de polpa o pell de taronja.' *Gíngibrada*: 'Salsa de gíngebre, és a dir, planta cultivada per aprofitar el seu rizoma gros i olorós, emprat com a condiment.' Per a fer-se una idea de la cuina tres-centista

catalana, vegeu l'edició (amb documentat glossari) de Ll. Faraudo de Saint-Germain del *Libre de Sent Soví*, a *BRABLB*, XXIV, 1951-1952, pàgs. 5-81.

59. *de sobines*. 'Ajagut boca amunt', *DGLLC*, pàg. 1563.
61. *galdiscam*. Forma feta sobre l'infinitiu *galdir*, 'gaudir'. Aguiló, "caldiscam". D'ací, probablement, l'article *caldir* entrat al *DCVB*, 2, pàg. 852.
76. *foy*. Forma provençal, de *faire*, 'faig'.
93. Es a dir, 'i ben al vostre gust'.
97. *scornats*. Escornar, derivat de corn. Segons el *DCVB*, 5, pàg. 290, en sentit figurat vol dir 'enganyar, burlar'. Crec que ací equival al castellà "desmochar".
102. *pegues gents*. 'Gent grollera, curta de gambals'. Ací en aquest darrer significat.
104. *despendre en morter de cuyr*. Gir que no trobo enregistrat als lèxics. Pel context, no sembla massa arriscat d'escatir el seu significat: 'gastar a dojo'.
- 110-111. Segons el *DCVB*, 2, pàg. 887, *tirar a algú la camisa al coll* és equivalent a dominar-lo, subjectar-lo, reduir-lo a la impotència. Significació, d'altra banda, atestada només amb aquest mateix passatge del *LM*. Pel context, em sembla que la interpretació és una mica forçada i que aquest modisme s'arreglera amb les actuals *alçar la camisa* i *quedar sense camisa*. Cf. *DCVB*, loc. cit.
114. *ne*. Ací, copulativa, 'i'.
125. *e stan bras per bras*. En sentit recte, 'de bracet', però en els *romans* francesos, *bras a bras* constitueix una clara al·lusió a quelcom més. Vegeu Ph. Ménard, *Le rire et le sourire dans le roman courtois*, Ginebra, 1969, pàg. 686.
133. Vi grec, o simplement grec, és una varietat de vi o de raïm que tot d'una sembla fluix, però fa molt d'efecte. A bastament citat en els textos medievals. Segons Ll. Faraudo: "No siempre es cuestión del vino griego, el generoso traido de la península de Malvasia y de la isla de Quio por los expedicionarios catalanes a Oriente, pues se ha dado aquel nombre también a un vino de poco cuerpo y no mucha duración, de gusto entre asperete y amarguillo, del tipo del chacolí, de cuyas heces se hacía un tinte para el cabello, según cuenta Bernat Metge, en el *Somni*" (*Libre de Sent Soví*, pàgines 80-81).
142. Ací el mot rima, amb -s pseudo-flexional per a servir la consonància. Cf. v. 206.
- 144-145. Sobre la finalitat i la pràctica freqüent d'aquesta mesura, vegeu Arnau de Vilanova, *Regiment de Sanitat*, dins *Obres de...*, ed. de M. Batllori, Barcelona, 1947, II, pàg. 115.
- 152-154. Hom sap que les costes dels Països Catalans són molt afectades pels temporals o vents de llevant. El temps de llevant és un temps ferm (cf. supra, nota 38-40), d'una duració d'entre tres i cinc dies. Quan el text ens diu que el vent és al llevant, ens diu implícitament que precisament per ésser de llevant no rotllarà aviat; per tant, la nau no té possibilitats immediates de partir. Vegeu com la paremiologia marinera recull aquesta característica: "Llevant i xaloc / tres dies ho troben poc" (J. Cella Iturriaga, *Refranero del mar*, I, Madrid, 1944, pàg. 122).
172. El *Consolat de Mar* estableix: "Encara, mariner no deu dormir, sens paraula del senyor de la nau, en terra; e si ho fa, és perjur" (op. cit., I, pàg. 50).
177. És a dir: 'i bé hi haurà constància dels seus errors i mancaments'.
183. *Esterot*. 'Asterot'. La Bíblia cita freqüentment la forma plural d'Astarté, *Asteroth*, per tal de designar el conjunt dels cultes idolàtrics a les divinitats femenines. D'ací, i segons el nostre procés de reunir les divinitats dels gentils a éssers diabòlics, ha sorgit el nom del diable Asterot, que tan bona fortuna ha tingut en la literatura i en la vida de l'Occident (J. Plessis, *Études sur les textes concernant Istar-Astarté. Recherches sur sa nature et son culte dans le monde sémitique et dans la Bible*, Paris, 1921).
194. *diner*. Moneda de billó, unitat i base del sistema de sou i lliura (cf. la nota al v. 331). Pel que concerneix a les monedes esmentades en el text, vegeu J. Botet i Sisó, *Les monedes catalanes*, edició facsimil de la de l'IEC, Barcelona, 1976, y també F. Mateu y Llopis, *Glosario hisp. de numismática*, Barcelona, 1946.
198. *con si eren*, així al manuscrit. Aguiló esmenà "que con seran".
- 200-206. En general, quant als vestits citats en el *LM*, vegeu C. Bernis Madrazo, *Indumentaria medieval española*, Madrid, 1957.
200. *sendat*. 'Seda molt fina i transparent'.

201. *fresada*. És a dir, adornada (la gonella) amb fresos, galons o passamans, per als quals vegeu J. Quicherat, *Histoire du costume en France*, París, 1877, pàgs. 163-166.

204. *sinte d'argent*. Cinyell o corretja de cenyir, feta probablement de fil de plata.

205. *calsats*. Ací, evidentment, calçar amb el sentit de portar calces. Vegeu l'expressió de Ramon Llull al *Fèlix*: "En Quemdiriahom se calçà calces vermelles que aportava, e unes sabates pintades", ap. DCVB, 2, pàg. 844.

206. *scarlatats*. Escarlata, tela tenyida per mitjà d'un colorant de la cotxinilla, DCVB, 5, pàg. 229 (s. v. *escarlata*). Amb -s pseudo-flexió, com al v. 142. El mot reapareix als vv. 222 i 247; cf. *Versificació*.

207. *darà*, ms. "daur". Esmeno d'acord amb Aguiló i Morel-Fatio i vista la lliçó del v. 263, per a regularitzar metre i rima. El *flori* d'or fou encunyat a Florència a partir del 1252. La bondat de la seva llei féu que aviat conquistés molts de mercats i fos imitat en altres estats. Pere el Cerimoniós fou qui primer l'encunyà als Països Catalans, a Perpinyà, el 1342 (F. Mateu, *Glos.*, pàg. 80). Aquesta data, la del 1346, pot suggerir-nos un *terminus a quo* per a la nostra obra. Cal no oblidar, però, l'acceptabilitat del *flori* de Florència, el qual circulava per casa nostra, com ho demostra l'inventari de béns de G. Ferrer (vegeu J. Casas Homs, *L'heretatge d'un mercader barceloní*, Barcelona, 1970, pàg. 70).

208. *spasa*, així al manuscrit. Desestimo l'esmena d'Aguiló per mitjà de la forma "spaa" —que figura al v. 349—, ja que *spasa* compareix novament en rima al v. 264. Cf. *Aparat complementari*.

211. És a dir: 'en què es converteix (la gatzara) després'.

227. *scorxada*. 'Molt gastada'. En sentit recte, l'efecte d'escorxar.

240. *tot-arombeylada*. 'Tota apedaçada'. Aguiló edità "tota rombeylada", però cf. v. 418 i ben recentment J. Coromines, *Entre dos llenguatges*, III, Barcelona, 1977, pàg. 211. Es tracta d'un terme naval que per translació s'aplica al vestir dels mariners. El romball era, i és en certa manera, la peça de fusta que es cosia i calafatejava al buc d'una nau quan s'havia produït una via d'aigua.

249. *faquinyà*. Aguiló, "flaquinya", però la -l- és clarament sotascrita. Amb tot, terme que no he pogut identificar. *Vox unica*? Només resta clar que l'autor satiritza les calces que realment porten els mariners, en contrast amb les calces d'escarlatat (vv. 205-206) que volien portar.

252. Passatge obscur, principalment perquè *revaixe* és una lectura dubtosa. Aguiló, "reuarxe"; Massó, "revarre". He adoptat la lectura de Morel-Fatio, que paleogràficament em sembla la més versemblant. Quant al sentit de *revaixe ab doyla*, es fa difícil: deu tractar-se d'una figura per a dir-nos que els mariners van molt mal vestits. Morel-Fatio, respecte de *revaixe*: "il s'agit de l'étoffe nommé revêche", que segons el *Godefroy*, 10, pàg. 572, és una "étoffe de laine frisé et a longs poils". A remarcar que el DCVB, 9, pàg. 457, que naturalment reproduïx la lectura d'Aguiló, conjectura que *reuarxe* pot significar 'avarca'. Pel que fa a *doyla* —ultra el seu significat vigent, ben conegut— i referit a vestuari, vegeu Levy, SW, II, pàg. 271, on es reporta la següent autoritat: "et los capayros vestitz per la doyla; et anave tot graciosament per la carrere...".

253. *Granoyla*. Provençalisme, 'granota'.

276. L'allusió a sant Nicolau en un context mariner s'explica pel miracle que el llegendari hagiogràfic medieval li atorga: "Alguns notxés eran an mar / qui no podien scapar / clamaven sen Nicolau / e sempra la mar fo en pau; / e axí scapats / de gran paril et desliurats", segons el *Sermó del Bisbetó* (ed. de J. Romeu, dins *Teatre hagiogràfic*, Barcelona, II, pàgs. 20-21). Pel que fa a la difusió de les llegendes de sant Nicolau, vegeu J. del Valle de Paz, *La Leggenda di San Nicolò nella tradizione poetica medioevale in Francia*, Florència, 1921. En 1494, a l'edició del *Consolat de Mar* de Francesch Celles figures com a patrons i advocats dels mariners, entre altres, "sanct Helm" i "sant Nicholau" (vegeu M. Aguiló, *Catálogo de obras en lengua catalana*, Madrid, 1923, pàg. 357).

291. *mayla*. 'Malla'. Moneda divisionària. Aquesta denominació, documentada ja des del segle XII, aconseguí una extraordinària difusió. Ací emprada com a referent d'escàs o nul valor.

308. *no valen .i. glan*. Fórmula de negació pejorativa, molt usitada a l'Edat Mitja-

na. Ph. Ménard (*Le rire*, pàgs. 586-588) en dona una bona i llarga classificació, atès el mot que serveix de referència negativa. De Gabriel Ferrug: "vostra belha parleria / no la preu- ges una glan, / abans, sènyer, vos coman / als diables tota via" (ed. de M. de Riquer, dins *Gabriel Ferrug y Guerau de Massanet, poetas catalanes del siglo XV*, a *BSCC*, XVII, 1951, pàg. 168).

318. *con té aquella via*. 'Quan té aquella dèria'.

325-326. Els ingressos, com diríem avui, dels mariners medievals, segons el *Consolat de Mar*, provenien fonamentalment de:

El lloguer sabut, és a dir, un tant per viatge rodó o bé un tant per mes. Si el contracte es feia per una o altre d'aquestes modalitats (rigorosament enregistrades per l'escrivà al cartulari de la nau), el mariner tenia el dret de les *portades* (també anotades al cartulari), això és, un nombre determinat de mercaderia que la gent de mar comprava, embarcava i venia pel seu compte (vegeu op. cit., I, pàgs. 46-47 i 98-104).

Les parts. Participació, prèviament establerta i enregistrada al cartulari, sobre el benefici net i total del viatge. Abans de salpar s'establia quines parts correspondrien al senyor de la nau, al nauxer, a l'escrivà i al cominal (vegeu op. cit., I, pàgs. 82-83).

A cosiment, és un cas d'excepció i que s'aplicava probablement a mariners considerats poc segurs respecte a la seva perícia i rendiment. En virtut de l'anomenat *anar a cosiment*, el tripulant es remet a la discreció o àrbitri de l'escrivà i del nauxer, els quals fixen el salari a la fi del viatge (vegeu op. cit., I, pàg. 69. Per a la conflictivitat social, que diríem ara, que creava l'anar a cosiment, J. Merrien, *La vie des marins*, pàg. 143).

331. La lliura era un dels ponderals monetaris, ço és, mesura de pes de les monedes de billó, al Principat de 400 grams. Segons P. Vegué, encara més tard del 1830, els tractes entre camperols de València es feien en lliures per l'arrendament de les terres (*Gran Encicl. Cat.*, 9, pàg. 272).

333. *punt pres*. En el joc de daus, probablement punt triat o fixat d'antuvi. Cf. la nota als vv. 369-379.

335. A partir d'aquest vers, el text enumera les armes que els mariners venen o empenyoren per tal de poder seguir jugant a daus. El *Consolat de Mar* prescriu les armes que cal portar a bord: "que tot mariner o ballester de nau o de leny o altre vaxell qui prenga loguer de nau, sia tengut de metre armes, ço és a saber, bones cuiraces, guorguera, e capell de ferre, e spaa e coltell... et deja aquelles armes emprar tota vegada que per son major ne sia request per defensió de la nau o leny" (op. cit., II, pàg. 16). També el mateix *corpus* de lleis indica que: "mariner no pot vendre ses armes entrò que hage feyt lo viatge" (op. cit., I, pàg. 50). Les armes esmentades són prou conegudes; vegeu, si cal, l'excel·lent glossari de M. de Riquer contingut al seu *L'arnès del cavaller*, Barcelona, 1968, pàgs. 231-237.

351-352. Així al manuscrit. Aguiló, "que ell no la offir / en lo joch hon a ir". El sentit és: 'que ell no la ofereixi (com a penyora) en el joc on té deler'.

360. *petifeyll* (llegiu *patifell*). 'Ormeig'.

369-379. Al·lusió al curs d'una partida de daus. Segons sembla, i amb les naturals reserves, del context es desprèn que el joc es realitza amb tres daus i en gits o tirades successives (màxima puntuació, 18 punts, i mínima, 3 punts), i es desenvolupa entorn del punt pres o punt triat, el qual sembla ésser el 8. Tota tirada de puntuació inferior és perdedora, i per això el 7 és anomenat *l'heretat de la gent malfadada*, ja que per un punt no guanyen. L'as, que cou, correspon a un punt, ja que segons el *Libre dels scachs*: "Sant Benet gitant los daus, féu en dos d'ells xii punts e lo tercer dau partí's per dues parts, e en la part sobirana vi punts presentant e en l'altra, ensemps departida, aparegué un as, axí que sent Benet féu xix punts" (ed. de J. Brunet, Barcelona, 1900, pàg. 130).

380. *an*. Manca al manuscrit; inclusió necessària per raons de sentit i mètrica.

385-386. Passatge obscur, probablement per corrupció. Morel-Fatio, "so cre au lieu de sotre, qui ne signifie rien".

398. *croys*. Així al manuscrit, i, d'acord amb Morel-Fatio, amb el sentit de 'vilain, mauvais', segons Levy, *PD*, pàg. 102. Aguiló edità "roys", i d'ací al *DCVB*, 9, pàgina 540, com a única autoritat medieval.

399. 'I cap feina porten a terme'.

409. *capa ne traverser*. Aci es tracta, ben probablement, per tal com al v. 411 s'esmenta el *manteyll*, de la capa per a la pluja. El *traverser*, ara 'travesser', no és pas rar que aHudeixi al que avui s'en diu el 'coi', en virtut d'un procés d'evolució semàntica anàleg al de la *couette* francesa. Vegeu Bloch-Warburg, *Dict. étym.*, pàg. 163.

414. *que, vista, fort corneylla*. 'Que un cop vista sembla una gralla'. Probablement per l'aspecte negre, ingrat, de les gralles, i encara més per les implicacions supersticioses d'aquestes aus durant l'Edat Mitjana, el text estableix aquest símil entre les gonelles dels mariners i les cornelles o gralles. A notar que Morel-Fatio, "*cortieyla* aussi que *corneyla*: je ne comprends ni l'un ni l'autre". Crec que *cortieyla* és una lectura forçada, que a més malmet la rima, per no haver entès el significat de *corneyla*.

415-416. Mots rimes amb grafia ieista, llegiu, respectivament, 'abrigall', peça d'abric qualsevol, i 'dosall', esquena o dors; vegeu, amb tot, DCVB, 4, pàg. 582, on *dosay* només és atestat per aquest mateix passatge del LM.

421. *rencures* (llegiu *rancures*). 'Disgustos, desplaers'.

422. *trempadures*. 'Acció de trempar'. Conjunimar activitats, negocis, etc.: cast. *apaño, arreglo*. Vegeu DCVB, 10, pàg. 479, s. v. *trempar*.

423-424. Versos difícils d'interpretar pel seu llenguatge figurat. No sense circumstències, hom podria aventurar que *pollet* es diu, en sentit pejoratiu, d'una persona mig-grada de possibilitats materials. En qualificar-la de *frederical*, ço és, d'imperial, es cerca per antítesi un efecte còmic que, a més a més, crea una imatge sarcàstica.

423. *caperó fort al*. Probablement cal llegir *fort alt* i no 'molt dolent', ja que es tracta del caperó o cobrecap que s'usava a l'Edat Mitjana, alt i acabat en punta, i que a vegades s'estenia cap avall formant una petita capa que cobria les espatlles i l'esquena. Vegeu DCVB, 2, pàg. 968.

424. *polet*. Terme de menyspreu que s'aplica a persones, segons el DCVB, 8, pàg. 719. *frederical*. Adjectiu enregistat al DCVB, 6, pàg. 45, i referit a manto i mantell amb el sentit de manto imperial.

425-427. Segueix el llenguatge humorístic. 'Van més ràpids que gens no va cap llangardaix quan el sol el toca'. És a dir, els mariners són lents i feixucs. Vegeu els versos 399-400.

428-431. Passatge el sentit del qual, avui, ens resulta difícil de copsar, probablement per la duplictat de significació del llenguatge satíric. L'únic conjecturable és que els mariners estan de molt mal humor.

428. *fer carns*. Es diu quan un animal, empès per la fam, mata animals de corral, segons el DCVB, 2, pàg. 1041. Potser cal interpretar-ho en sentit figurat: "maltractar algú"; compareu amb el castellà *hacer carne* (s. v. *DRAE*). Quant a *grinyons*, el DCVB, 6, pàg. 414, conjectura "tros de galeta (?)", tot aportant aquest mateix passatge del LM com a única autoritat. Nogensmenys, crec que el terme cal relacionar-lo amb el llatí *crinonem*, que en francès i provençal ha donat les formes *grignon* i *grenon*, i que en català tenim documentat al mateix DCVB, loc. cit., i equivalent a les cerres d'un animal, però sense autoritats, si bé trobo el terme emprat per Arnau de Vilanova (ed. M. Batllori, I, pàg. 215). Aleshores, *fer grinyons* potser voldria dir "erigar les cerres", que és el que fan alguns animals davant una contrarietat o risc. En conjunt, doncs: "maltractar i fer mala cara".

430. *leons... de Navarre*. Aguiló edità "d'ana batre", lliçó corregida, sense més, amb un "nautre" per Morel-Fatio, el sentit del qual se m'escapa. Sembla doncs que la confusió s'origina en i per la lectura del cinquè grafema, que pot ser una -r- no menys que una -t-, ja que inequívocament no és ni una cosa ni l'altra. M'inclino per la lectura de *naurre* per raons de sentit i de rima, i perquè res no s'oposa a la presència literària de lleons a Navarra. Vegeu E. R. Curtius, *Literatura europea y Edad Media latina*, I, México, 1976, pàg. 265.

432. 'Si els mireu bé'.

433. *li spedit*. 'Els espeditats'. Vers de difícil interpretació. Pel context es pot suposar que es refereix a la forma de vestir dels mariners. El DCVB, 5, pàg. 371, enregistra la forma *espedat*: "(vestit) molt llis i sense forma...".

446. AHusió a la caixa de mariner, únic moble de què disposava a bord per a les seves coses. Les més sumptuoses estaven decorades per l'interior amb pintures d'estil *naïf*, generalment de tema religiós o eròtic. La resistència del roure amb què estaven

fetes i del cuir que les folrava, ultra la seguretat de la tanca, eren les qualitats més cobejades d'una caixa de mariner. Vegeu *Encicl. general del mar*, II, Barcelona, 1957, pàg. 266.

456. *lenys*. 'Llenys'. Nom genèric de tota embarcació de fusta; durant l'Edat Mitjana específicament: fusta de rem armat d'una o dues tires i, segons sembla, amb aparell llati. Vegeu Arcadi García Sanz, *Història de la marina catalana*, Barcelona, 1977, pàg. 70.

461. *cert*, manca al manuscrit després de *per*, esmena d'Aguiló.

464. *ací*, manuscrit "an". Esmeno per raons òbvies, d'acord amb Aguiló i Morel-Fatio.

474. És a dir, com són bons per a ésser lloats.

476. *pexen axí de vents*. 'Enganyen, entretenen amb falses esperances'. DCVB, 8, pàg. 385.

477. *creent*. Així al manuscrit, per possible errada del copista; "creents" fóra la lliçó correcta.

479-480. Tòpic de la conclusió abrupta, segons E. R. Curtius, *Lit. europea*, pàg. 136.

APARAT COMPLEMENTARI DE LES NOTES I REFERIT A VERSIFICACIÓ

Versos desdpariats: 7, 10, 17, 102, 258, 271, 282, 331, 340, 427, 454.

Versos heteromètrics: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 10, 12, 16, 53, 55, 70, 91, 164, 208, 250, 256, 264, 267, 274, 281, 291, 296, 297, 298, 340, 353, 357, 419, 420, 424, 456 i 466. Els números en cursiva corresponen als versos de menys de sis síl·labes.

Particularitats de les rimes: Per la qualificació que acompanya al terme *rima* s'identifica el tipus d'anomalia que presenta, d'acord amb la descripció que figura en l'epígraf *Versificació*. Les remeses són en funció de les analogies establertes entre el tipus de rima o de falla de rima.

18-19. Falla la rima. Fóra fàcil de regularitzar-la esmenant per mitjà de la forma no palatalitzada de *affannu*, *afan* (Levy, PD, pàg. 8). S'esdevé el mateix als vv. 446-447. Cf. els vv. 321-322.

38-39. Rima assonant, cf. 377-378.

44-45. Falla la rima; només ens caldria la variant provençal del segon mot, *cur* (Levy, PD, pàg. 130), per tal de normalitzar-la. El mateix ocorre als vv. 457-458.

48-49. Rima imperfecta.

56-57. Rima imperfecta.

72-73. Rima imperfecta.

82-83. Rima assonant, cf. 261-262.

86-87. Rima imperfecta.

90-91. Rima correcta, atesa la reducció del grup *-rs* a *-s*. El mateix tret diatòpic als vv. 291-292, 332-333 i 343-344.

94-95. Rima imperfecta.

109-110. Falla la rima. Fóra millor esmenar *anam* per "anem", ja que "tiraram" és una forma de futur poc usitada. Vegeu J. Anglade, *Gramm.*, pàg. 274, i Schultz-Gora, *Elementar.*, núm. 129.

131-132. Falla la rima si no volem restablir la *-n*, dita caduca.

141-142. Rima assonant, cf. vv. 171-172, 345-346 i 438-439.

161-162. Rima assonant femenina.

171-172. Rima assonant, cf. nota als vv. 141-142.

211-212. Aquesta rima és un cas de ieisme. Cf. la rima dels vv. 415-416, on la grafia explicita un altre cas de fonètica iotitzada.

219-220. Rima assonant femenina.

223-224. Rima imperfecta.

- 225-226. Rima que palesa l'enmudiment del grup *-nt*. Cf., per contra, vv. 336-337.
- 232-233. Rima assonant, però la forma paratàctica del darrer vers sembla indicar una breu llacuna.
- 242-243. Rima imperfecta.
- 261-262. Rima assonant, cf. la nota als vv. 82-83.
- 272-273. Rima imperfecta i assonant.
- 274-275. Falla la rima. Cal corregir, respectivament, per "camia" i "lia"? Vegeu Schultz-Gora, *Elementar*, núm. 27, i Levy, *PD*, pàg. 61.
- 278-279. Rima imperfecta.
- 291-292. Rima imperfecta, cf. també la nota als vv. 90-91.
- 299-300. Rima assonant.
- 332-333. Rima imperfecta. També, cf. la nota als vv. 90-91.
- 336-337. En relació al grup *-nt*, respecte a la rima, cf. 225-226.
340. Aquest vers no rima amb cap altre (i és llarg). Fa sentit, però, amb els dos precedents. Diuen que és possible, a les noves, la presència de tres versos de rima igual. Vegeu A. Mussafia, *Der catal. version der Sieben weisen Meister*, dins *Denkschriften der kaiserl. Akad. d. Wissench*, XXV, 1876, pàg. 232, i P. Meyer, *ROM*, X, 1887, pàg. 503.
- 343-344. Respecte al valor fonètic de les grafies, cf. la nota als vv. 90-91.
- 345-346. Rima assonant, cf. la nota als vv. 141-142.
- 357-358. Rima imperfecta.
- 363-364. Rima assonant femenina.
- 377-378. Rima assonant, cf. la nota als vv. 38-39.
- 391-392. Rima imperfecta.
- 399-400. Rima imperfecta.
- 415-416. Rima ieista, cf. la nota als vv. 211-212.
- 419-420. Versos curts i d'assonància molt tosca. Sembla probable que el copista arranjà algun espai blanc que figurava al seu model, segons la disposició i pauta dels mots en el respectiu corondell del manuscrit.
- 438-439. Rima assonant, cf. la nota als vv. 141-142.
- 442-443. Rima imperfecta.
- 446-447. Falla la rima, però cf. la nota als vv. 18-19.
- 448-449. Rima imperfecta.
- 457-458. Falla la rima; amb tot, és el mateix cas de la nota dels vv. 44-45.
- 465-466. Rima assonant.
- 477-478. Rima imperfecta.
- Metàtesis accentuals*: Perquè la rima sigui possible (i a vegades el metre) cal desplaçar l'accent a la darrera síl·laba del mot rima dels vv. 191, 208, 260 i 264.